

RNS

Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle

Så kan skolan gå vidare i arbetet med en narkotikafri skola

– lägesrapport efter två år av juridiska tvister med Skolinspektionen om
drogtester och JO:s beslut 26 april 2010

Staffan Hübinette
Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle
Ragvaldsgatan 14
118 46 Stockholm
info@rns.se / www.rns.se
www.narkotikafriskola.se
08-643 04 67

Innehåll

Inledning

1. Följande har hänt
2. Den juridiska prövningen och tvisten – Skolinspektionen och JO
3. Arbetsmiljöfrågan
4. Effekterna av drogtester
5. Hur kan skolan gå vidare?

Inledning

Dragkampen mellan Nässjö kommun och Skolinspektionen kring frågan om frivilliga slumpvisa drogtestar har varit en spännande följetong under det gångna läsåret och väckt uppmärksamhet i media. Efter att Justitieombudsmannen slutligen prövat frågan och gett Nässjö kommun rätt har rättsläget klarnat och skolan fått bättre möjligheter att agera mot narkotika.

Enligt nyare forskning som redovisas i Folkhälsoinstitutets kunskapsöversikt *Narkotikan i Sverige* (2008) är skolans arbete med sitt kärnuppdrag grundläggande för det drogförebyggande arbetet. En väl fungerande skola där eleverna trivs, är trygga, lär sig och utvecklar sina kompetenser är viktiga skyddsfaktorer.

Men skolan behöver också kunna agera praktiskt och konkret för att skydda elever och skolmiljö från narkotika, upptäcka när elever använder eller misstänks använda narkotika och ha fungerande åtgärder för att agera och ge elever rätt stöd. Detta sker också i det dagliga arbete, men under många år har det rått en osäkerhet om vad skolan kan, får och bör göra i arbetet mot narkotika. I ett antal fall har skolor som agerat blivit föremål för anmälningar till Skolinspektionen, Justitieombudsmannen eller Länsrätten och fått kritik för sina åtgärder.

Osäkerheten har gällt fyra frågor:

- Drogtest vid misstanke.
- Dokumenterad drogfrihet som villkor för fortsatt skolgång alternativt avstängning som åtgärd (gymnasiet).
- Arbetsmiljölagens räckvidd och möjligheterna att använda drogtestar med hänvisning till en säker arbetsmiljö.
- Frivilliga slumpvisa drogtestar i förebyggande syfte; lagstöd och effekter.

Rättsläget när det gäller de två första punkterna finns redovisat i boken *Narkotikafri skola 2.0* (Fri förlag 2008). Beträffande arbetsmiljölagens räckvidd kvarstår osäkerheten och frågan har ännu inte prövats rättsligt. Friskolan däremot betraktas som privaträttsligt objekt och kan införa drogtestar förutsatt att detta finns reglerat i avtal mellan elev/vårdnadshavare och skolan.

När det gäller frivilliga slumpvisa drogtestar i den kommunala skolan har rättsläget klarnat efter JO:s beslut 26 april 2010. Även kunskapen om effekterna av drogtestning har ökat. Den följande lägesrapporten behandlar den nu aktuella frågan om frivilliga slumpvisa drogtestar och hur skolan kan gå vidare i arbetet mot narkotika.

1. Den juridiska prövningen och tvisten – Skolinspektionen och JO

Den följande sammanställningen beskriver utvecklingen i Landskrona och framför allt Nässjö sedan 2008, den juridiska prövning av Skolinspektionen och JO och vilka slutsatser som kan dras av JO:s beslut för det fortsatta arbetet. Men frågan om frivilliga slumpvisa drogtester har en förhistoria som börjar några år tidigare i Helsingborg.

1. Förspel i Helsingborg

Redan 2001 införde gymnasieskolan i Helsingborgs kommun, på initiativ av skolöverläkaren Nils Lundin, en drogpolicy som också innehöll frivilliga slumpvisa drogtester. Policyn utgick från ett arbetsmiljöperspektiv och testerna infördes på program där rektor bedömde att risken för skador och olyckor var stor.

Skolverket riktade 2005 kritik mot Helsingborgs kommun för att det inte framgick tillräckligt tydligt i drogpolicyn att testerna var frivilliga. Efter att ha ändrat formuleringarna i policyn har drogtesterna fortsatt. Skolverket accepterade således frivilliga slumpvisa drogtester i Helsingborg.

Denna uppfattning skulle senare ändras i samband med bildandet av den nya myndigheten Skolinspektionen och Landskrona och Nässjö kommuns beslut att införa frivilliga slumpvisa drogtester 2008 och 2009.

2. Riksdagens utredningstjänst

Inför beslutet om att införa frivilliga slumpvisa drogtester i Landskrona gjordes av kommunens tjänstemän en noggrann utredning och analys av bland annat rättsläget. Som en del av detta ingick ett yttrande från Riksdagens utredningstjänst den 31 augusti 2007. Där dras följande slutsats:

Svaret på frågan är således att det bör finnas möjlighet att införa drogtest från t.ex. årskurs 8 på det sätt som beskrivs men det är viktigt att det sker med samtycke från vårdnadshavare och eleven samt att det finns en reell möjlighet för eleven att säga nej, dvs. avstå. Det är också viktigt att föräldrar, elever och lärare är informerade om ordningen och konsekvenserna.

Man påpekar att promemorian till stor del bygger på uppgifter som inhämtats från Skolverket. Utredningstjänstens yttrande tolkar Landskrona kommun som ett klartecken och har stor betydelse för kommunens beslut.

3. Landskrona och Nässjö inför frivilliga slumpvisa drogtester

Många skolor, både grund- och gymnasieskolor, använder idag drogtester vid misstanke. Ett antal gymnasieskolor använder även slumpvisa drogtester i förebyggande syfte. Två kommuner, Landskrona och Nässjö, har under 2009 stått i fokus sedan de beslutat införa frivilliga slumpvisa drogtester men omedelbart kritiserats av Skolinspektionen. Beslutet i Landskrona att införa testerna på försök i Sandfjärdsskolans åk 8 och 9 togs den 2 april 2008 i Barn- och ungdomsnämnden och i Nässjö på Brinellgymnasiet den 16 april 2009 i Barn- och utbildningsnämnden.

I båda fallen gjordes efter grundliga rättsliga prövningar bedömningen att frivilliga slumpvisa drogtester var möjliga att använda. Man var noga med att betona att fyra saker:

- Testerna var ett komplement till övriga förebyggande insatser och ingick i en sammanhängande policy för skolan.
- Frivilligheten var "dubbel", genom en kombination av först ett frivilligt avtal mellan skolan och eleven/vårdnadshavare om att delta i programmet och sedan möjligheten att avstå vid själva testtillfället.
- Modellen och rutinerna var noggrant beskrivet och testningen skulle följa riktlinjerna för säker provtagning och integritet utfärdade av Socialstyrelsen och respektive ackrediterat laboratorium som skolorna hade avtal med. Endast skolläkare och skolsköterska ska veta vilka elever som slumpmässigt väljs ut för provtagning och ha kännedom om testresultatet.
- Elever och föräldrar informerades och engagerades.

Tilläggas kan också att testningen skulle omfatta cirka 10-15 procent av eleverna under ett läsår.

4. Skolinspektionens kritik

Skolinspektionen riktade kritik mot båda kommunerna, i Landskronafallet i ett yttrande från den 24 oktober 2008 och i Nässjöfallet 8 oktober 2009. Kritiken från Skolinspektionen var densamma i båda fallen. Skolinspektionen ansåg att frivilligheten inte kunde säkerställas och att testningen därför var att betrakta som ett påtvingat kroppsligt ingrepp vilket strider mot grundlagen och innebär en uppenbar risk för integritetskränkning.

5. Skolinspektionens PM

I syfte att klargöra sin syn på drogtester presenterade Skolinspektionen en PM den 11 november 2009. Samma dag publicerades på SvD/Brännpunkt en debattartikel av Skolinspektionens generaldirektör Ann-Marie Begler och chefsjurist Ingegärd Hilborn. PM:et kan sammanfattas i följande punkter:

- Nej till slumpvisa tester som grundregel. Argument: frivilligheten kan inte säkerställas.
- Ja till frivilliga misstankebaserade tester (trots att frivilligheten inte kan säkerställas bättre än vid slumpvisa tester, förf. anm.).
- Ja till slumpvisa tester i friskola då friskolan är privaträttsligt objekt. Förutsättningen är att det regleras i avtal.
- Ja till frivilliga slumpvisa tester vid arbetsmiljörisk (trots att frivilligheten inte heller där kan säkerställas bättre än vid slumpvisa tester, förf. anm.). Förutsättningen är också att alla elever testas. Någon förklaring till detta finns inte.

6. Nässjös trots

Landskrona kommun beslutade efter Skolinspektionens kritik att tills vidare avbryta försöket med slumpvisa drogtestar i avvaktan på en överprövning av frågan. Nässjö kommun däremot vidhöll att man inte ansåg testerna strida mot gällande lagstiftning och valde i ett beslut i Barn- och ungdomsnämnden den 12 november 2009 att trotsa Skolinspektionen. Beslutet gav upphov till en större offentlig debatt i olika media.

Nässjö kommuns trots mot den statliga myndigheten Skolinspektionen skapade en spänning i debatten och ovisshet om vad som verkligen gällde. Även den principiella demokratiaspekten huruvida en kommun kan trotsa en statlig myndighet diskuterades.

7. Nässjö kommun JO-anmäls

Nässjö kommun anmäls till JO av en privatperson från Enskede i Stockholm den 27 januari 2010. Anmälaren anser att drogtesterna inte är frivilliga och strider mot grundlagens skydd mot kroppsliga ingrepp.

8. Skolinspektionens yttrande till JO

Som underlag för sitt beslut begärde JO in yttranden från Skolinspektionen och Nässjö kommun. Skolinspektionen upprepar sina huvudargument. Modellen med de

frivilliga slumpvisa drogtesterna vid Brinellgymnasiet är inte att betrakta som fullt frivilligt. Drogtesterna är därför att betrakta som påtvingade kroppsliga ingrepp.

Däremot har man ändrat uppfattning när det gäller arbetsmiljörisker från skrivningarna i sin PM. I yttrandet till JO skriver man att:

Skolinspektionen också har prövat tillåtligheten av drogtester när det är fråga om farliga moment i en verksamhet. Det finns enligt Skolinspektionens bedömning inte något utrymme för att införa system med slumpvisa drogtester i skolan. För detta krävs stöd i lag.

Även Nässjö kommun upprepar sina argument att testerna är frivilliga.

9. JO:s beslut

Efter utredning beslutar JO den 26 april 2010 att ge Nässjö kommun rätt. Skolinspektionen får bakläxa. Med hänvisning till de rutiner som finns för drogtestningen vid Brinellgymnasiet konstaterar JO att:

Jag (har) inte anledning att dra någon annan slutsats än att elev på ett tillfredställande sätt ges möjlighet att i förhållande till det allmänna, dvs skolan – och då närmast skolhälsovården – fatta ett eget beslut om att vara med i 'testgruppen' och att eleven själv och fritt kan bestämma om att lämna ett urinprov om han eller hon blir tillfrågad. Enligt min mening kan de slumpvisa drogtesterna därför inte generellt anses stå i strid med 2 kap. 6§ RF.

JO betonar samtidigt att det ställs stora krav på berörd personal inom skolhälsovården att säkerställa att elevens medverkan är frivillig och att eleven inte känner sig pressad att lämna ett prov.

Därmed är det nu klart att även den kommunala gymnasieskolan kan använda frivilliga slumpvisa drogtester.

10. Skolinspektionen kommenterar JO:s beslut

Skolinspektionen konstaterar i en kommentar den 24 maj 2010 att JO gjort en annan bedömning än Skolinspektionen och kommit fram till att drogtester så som det lagts upp vid Brinellgymnasiet "i och för sig är tillåtet". Men eftersom frågan om drogtester på andra områden är ingående reglerad vill man att regeringen förtydligar lagstiftningen rörande drogtester på skolområdet. Man framhåller också vikten av att slumpvisa drogtester inom skolområdet utvärderas. Någon praktisk vägledning hur skolan kan arbeta med policy och drogtester efter JO:s beslut ges däremot inte.

11. Skolinspektionens beslut om uppföljning av Brinellgymnasiet

Skolinspektionen skriver i ett brev till Nässjö kommun den 25 maj 2010 att man avslutar ärendet men förutsätter att kommunen noga ska följa de rutiner man själva arbetat fram och beslutat om för att säkerställa frivilligheten.

Sammanfattande reflektion

Ledningen för Skolinspektionen och tidigare Skolverket har under alla år varit motståndare till drogtester i skolan. Man har i enlighet med sitt uppdrag sett som sin uppgift att följa gällande lagstiftning och värna om den enskilde elevens integritet. Någon vägledning till hur skolan praktiskt kan arbeta med policy och handlingsplaner har inte getts. Inte heller har man engagerat sig i någon diskussion om oklarheter och problem i lagstiftningen och hur den eventuellt skulle kunna utvecklas. Enskilda skolor och kommuner har därför på egen hand fått pröva modeller och gränser för åtgärder och insatser, exempelvis drogtester, arbetsmiljölagens räckvidd, avstängningar i samband med narkotika, mm.

Den ideella organisationen RNS har efter förmåga försökt beskriva modeller, redovisa amerikanska erfarenheter, samla och systematisera erfarenheter från skolan och förmedla tillbaka dessa genom skrifter och seminarier.

Två kommuner, Landskrona och Nässjö, beslutade att införa en modell med frivilliga slumpvisa drogtester i grund- respektive gymnasieskolan och blev pilotfall för Skolinspektionen. Landskrona valde att tillfälligt avbryta sitt försök efter Skolinspektionens kritik, medan Nässjö valde att i politisk enighet över blockgränserna fortsätta och därmed trotsa Skolinspektionen. Detta blev också en prövning för gymnasiechef, rektor och skolsköterska som var de drivande krafterna i arbetet och som genom sitt agerande hamnade i mediernas fokus.

Av Skolinspektionens reaktioner på JO:s beslut att döma tyder inget på att skolan trots JO:s beslut kommer att få stöd och vägledning från Skolverket/Skolinspektionen för att utveckla det narkotikaförebyggande arbetet när det kommer till praktiska åtgärder som att upptäcka, reagera och stödja elever som använder narkotika. Den enskilda kommunen och skolan får även fortsättningsvis räkna med att själv utveckla detta arbete och ta hjälp av varandra och dela erfarenheter. Frågan om skolan ska vara narkotikafri är skolans eget ansvar. Men med JO:s beslut har ett steg tagits som ger skolan bättre möjligheter att agera. Engagemanget, viljan och ambitionen för narkotikafria elever och en narkotikafri skola finns. Det är metoderna och den praktiska tillämpningen som kan utvecklas.

2. Arbetsmiljöfrågan

JO:s beslut innebär att frivilliga slumpvisa drogtestar kan användas i hela gymnasieskolan. Däremot kvarstår frågan huruvida drogtest kan användas som villkor för att delta i vissa utbildningsmoment där kravet på säkerhet är särskilt stor, exempelvis lastbilsförarutbildning. Det kan antingen gälla generellt eller för elever som misstänks använda narkotika. Skolinspektionen har ändrat uppfattning och backat från skrivningarna i det tidigare PM:et och säger i yttrandet till JO att detta strider mot lagen. Frågan har emellertid ännu inte prövats rättsligt.

Problemet är att Arbetsmiljölagen och grundlagens integritetsskydd här hamnar i konflikt. Grundlagen är överordnad. Frågan är då hur en arbetsledare (rektor) ska agera i en situation där elever ska köra exempelvis tunga fordon, flygplan, hantera verktyg och maskiner eller utföra riskfyllda arbetsmoment och det samtidigt finns oro eller misstankar om att elever använder alkohol eller droger. Kan skolan använda alkoholås på fordon och/eller kräva urinprov? Är en arbetsledare skyldig att låta eleven genomföra utbildningsmomentet trots risken för drogpåverkan och utan möjlighet att kontrollera drogfrihet och nykterhet? Kan skyddsombudet ytterst stoppa verksamheten? Vad blir konsekvensen av detta?

Om en prövning visar att skolan med hänvisning till arbetsmiljölagen kan använda drogtestar som villkor för deltagande i vissa moment uppstår frågan i vilka fall de kan användas och vem som avgör detta. I Helsingborg där drogtesterna görs med hänvisning till arbetsmiljö och säkerhet men är frivilliga beslutar rektor vilka utbildningar och moment som ska omfattas av detta.

3. Effekterna av drogtester

Syftet med testerna är att öka upptäcktsrisken och därmed avhålla elever från att experimentera med och använda narkotika. Modellen med slumpvisa drogtester har ifrågasatts för att det saknas stöd i forskningen för att de skulle ha några positiva effekter på elevernas drogvanor. Rekommendationen från Folkhälsoinstitutet när det gäller allt preventionsarbete är att endast metoder som har dokumenterad effekt ska användas.

1. Vad är evidens?

Sammanfattningsvis kan sägas att vi ännu inte har alla bevis för att slumpvisa drogtester är en effektiv preventionsmetod, men att vi vet tillräckligt för att våga pröva och utveckla metoden.

När det gäller evidens finns olika nivåer som är beroende på vilken metod som använts. Högst evidens har så kallade kunskapsöversikter där alla i sammanhanget relevanta studier sammanställs och jämförs. Någon sådan översikt finns inte, bortsett en australiensisk rapport från 2008 som dock kan betraktas som tendensiös.

Nästa nivå är så kallade randomiserade kontrollerade studier, det vill säga ett slumpmässigt urval av testobjekt och kontroller. De ska också ha granskats av en forskarpanel och publicerats i en vetenskaplig tidskrift.

Någon sådan publicerad studie på slumpvisa drogtester i skolan finns ännu inte, varken i Sverige eller internationellt. Inte heller finns några studier där man jämfört olika kombinationer av insatser. Däremot finns som framgår nedan en amerikansk studie från 2010 som dock ej ännu publicerats i någon vetenskaplig tidskrift.

Därefter följer olika typer av enklare studier av varierande metodisk kvalitet som finns redovisade i boken *Narkotikafri skola 2.0*. Det kan vara en så kallad före- och eftermätning, en jämförelse mellan två eller flera skolor utifrån olika faktorer som drogvanor, betyg, frånvaro, skolk, mm. Några svenska studier av denna typ finns inte heller förutom en mycket begränsad utvärdering av försöket i Landskrona kommun. Däremot finns flera amerikanska studier.

2. Den australiensiska rapporten

Frågan om drogtestning i skolan diskuteras i många länder, bland annat i Australien. Där publicerades 2008 rapporten *Drug Testing in Schools, evidence, impacts and alternatives* av National Center for Education and Training on Addiction. Rapporten är en kunskapsöversikt och bygger på en granskning av tidigare redovisade studier och

rapporter av skiftande kvalitet. Några är studier av effekter av drogtestning, andra är studier av olika gruppers inställning till drogtestar.

Rapportens slutsats är att drogtestar i skolan inte kan rekommenderas. Det finns enligt författarna inga klara bevis för de har någon effekt på elevernas drogvanor, de är inte säkra, kostar mycket pengar, är stigmatiserande och undergräver relationer och tillit mellan elever och vuxna. Alkohol är ett större problem, ganska få använder cannabis och det finns andra alternativ i det förebyggande arbetet.

Intrycket är att författarnas utgångspunkt redan från början är en negativ syn på drogtestar, att man på ett tendensiöst sätt blandar fakta med åsikter och att man bagatelliserar cannabisbruk. Man väljer att inte diskutera eller problematisera frågan, exempelvis att utfallet exempelvis i elevernas inställning till drogtestar kan bero på hur man genomför dem. Likaså framställs frågan som om valet stod mellan drogtestar och andra insatser, när de också kan ses som komplement till varandra. Hur omfattande cannabisbruket ska vara för att uppfattas som ett problem diskuteras inte heller.

Det finns således invändningar mot denna rapport och vars slutsatser kan behöva problematiseras och diskuteras.

3. Amerikanska erfarenheter

I USA används slumpvisa drogtestar sedan drygt ett decennium och omfattar för närvarande cirka 4 000 skolor. Ett 10-tal studier finns redovisade. Resultaten visar överlag att drogtesterna har positiva effekter på elevernas drogvanor, men även skolresultat, närvaro och trivsel. Sex av dessa studier finns sammanfattade i boken *Narkotikafri skola 2.0*.

Därefter har ytterligare studier har redovisats. I studien *Student Drug Testing Programs: do these programs negatively impact students?* från juli 2008 har 52 skolor i delstaten New Jersey undersökts där man jämfört 26 skolor med drogtestar med 26 skolor utan drogtestar med tillsammans 77 000 elever. Man har jämfört bland annat närvaro, betygsresultat, avhopp, tillfälliga avstängningar, relegeringar, andelen som klarar nationella prov och andelen som går vidare till högre studier. Studien visar att skolor med en drogpolicy som innefattar drogtestar på alla punkter har bättre resultat.

Den senaste amerikanska studien *The Effectiveness of Mandatory Random Student Drug Testing* har gjorts av amerikanska utbildningsdepartementet och publicerades i juli 2010.

Resultaten visar att effekterna är positiva. Studien omfattar 36 slumpmässigt utvalda skolor (high schools), hälften med drogtestprogram, hälften kontrollskolor.

Drogtestprogrammen omfattar skolans fritidsaktiviteter, som är integrerade i amerikanska skolor. Testerna upptäcker marijuana, amfetamin och metaamfetamin.

Den viktigaste frågan i studien är om man använt narkotika någon gång de senaste 30 dagarna. Resultatet visar att skolor med policy och drogtest har en signifikant lägre andel, 16 procent mot 22 procent för kontrollskolorna.

4. Utvärdering av Landskronas försök

I samband med att Sandåkerskolan i Landskrona började med frivilliga slumpvisa drogtest fick forskare vid Malmö högskola i uppdrag av Svenska Carnegieinstitutet att göra en utvärdering av försökets effekter. Man utvärderade om drogtestprogrammet haft effekter på elevernas kunskaper om och attityder till narkotika, däremot inte elevernas drogvanor. Eftersom försöket med frivilliga drogtest avbröts på grund av kritiken från Skolinspektionen och omfattade endast en termin blev heller inte utvärderingen komplett. Utvärderingen kunde inte se några statistiskt säkerställda skillnader i mätningarna som gjordes före respektive efter att drogtesterna hade börjat genomföras i Landskrona.

5. Folkhälsoinstitutets kunskapsöversikt

I Folkhälsoinstitutets kunskapsöversikt *Narkotikan i Sverige* (2008) redovisar det aktuella forskningsläget när det gäller narkotikaprevention. Översikten består av ett antal olika kapitel med olika fokus och av olika författare. Bilden blir därför inte entydig och det framgår att författarna inte kommunicerat med varandra.

I kapitlet *Narkotikaförebyggande insatser i skolan* redovisar Sven Bremberg det aktuella forskningsläget. Där nämns inte drogtest överhuvudtaget. Skälet är sannolikt att det som ovan nämnts ännu saknas randomiserade kontrollerade studier som publicerats i någon vetenskaplig tidskrift. Inte heller nämns något om hur skolan kan upptäcka och praktiskt agera mot narkotika när problemet upptäckts. Skälet är att kunskapsöversikten har fokus på primärpreventiva insatser och att forskningen om sekundärpreventiva insatser är begränsad. Huvudpunkterna i Brembergs översikt är därför följande:

Skolan kan förebygga narkotikamissbruk genom att väl utföra skolans kärnuppdrag: att utveckla ungdomarnas kompetenser. Goda kompetenser skyddar mot drogbruk både under skoltiden och därefter.

Skolan kan förbättra sitt kärnuppdrag genom systematiskt kvalitetsarbete. Det innebär att man regelbundet hämtar in uppgifter om elevers prestationer, deras upplevelser av arbetsmiljön i skolan, deras hälsa och deras hälsovanor.

Med denna information som utgångspunkt, och kunskaper om effektiva metoder, exempelvis socialt och emotionellt lärande, genomförs förbättringar.

Särskild undervisning om narkotika har sannolikt ingen bestående effekt. Traditionell undervisning som är inriktad på att förmedla kunskap är lika ineffektiv som moderna beteendevetenskapligt baserade metoder.¹

Således saknas inte bara frågan om drogtester utan överhuvudtaget vägledning om hur skolan praktiskt kan agera specifikt mot narkotika och hur man kan arbeta med policy och handlingsplaner som verktyg.

En delvis annan bild framträder i kapitlet *Policy för prevention* av Sven Andreasson och Helena Löfgren. I ett avsnitt om kontrollpolitik diskuteras betydelsen av ökad upptäcktsrisk och där skolan är av betydelse:

Däremot finns det anledning att överväga nya metoder för att öka upptäcktsrisken. För presumtiva narkotikaanvändare räcker inte kriminalisering som åtgärd om det inte samtidigt finns en trovärdig risk för att bli ertappad och straffad. Sedvanligt polisiärt spaningsarbete är här otillräckligt. Avgörande är istället att risken för upptäckt ökar i de miljöer som är av störst betydelse för personer som är socialt intakta: arbetsplatsen, skolan, trafiken, krogen. Detta är grundtanken med den miljöinriktade preventionen: samhällsmiljön arrangeras på ett sådant sätt att det blir svårt eller oattraktivt att använda narkotika; man vill inte riskera sin anställning, sin utbildning, sitt körkort – eller sitt sociala anseende.²

Man fortsätter ett resonemang om det lokala preventionsarbetet:

Man kan också prioritera drogtester i trafiken och därmed höja den upplevda upptäcktsrisken för alla bilförare. Såväl krögare som lokala tillsynsmyndigheter kan prioritera arbetet mot narkotika på krogar, på samma sätt som arbetsgivare kan prioritera en drogpolicy där drogtester kan ingå. Alla dessa exempel förutsätter dock en samhällelig acceptans för en restriktiv drogpolicy.³

---

¹ Narkotikan i Sverige (2008), sid 171.

² Ibid, sid 311.

³ Ibid, sid 319.

Man nämner inte här drogtester i skolan, men slutsatsen att upptäcktsrisken även där skulle öka med drogtester ligger inte allt för lång bort.

4. Hur kan skolan gå vidare?

Med JO:s beslut och med den kunskap vi nu har tillgänglig om metoder och effekter kan nu arbetet med en narkotikafri skola utvecklas ytterligare ett steg. Det finns nu tre fungerande modeller där slumpvisa drogtester ingår i skolans förebyggande arbete: Helsingborg, Brinellgymnasiet i Nässjö och Kantzowska gymnasiet i Hallstahammar.

Följande punkter är en liten checklista över de olika delarna i policyarbetet.

1. Mål

Var tydlig med målet och ambitionen om narkotikafria elever och en narkotikafri skola. Det är ett viktigt bidrag i arbetet med skolklimat, trygghet, trivsel, säker arbetsmiljö och goda studieresultat. Det är viktigt för att begränsa spridningen av narkotika och den "lilla marknad" som riskerar att etableras i skolan genom spridning i kamratkretsen.

Förvänta inte att någon annan ska lösa de problem som kan finnas/finns i skolan. Socialtjänst och polis kan vara till god hjälp, men skolan måste själv ta huvudansvaret för situationen i den egna skolmiljön.

2. Metoder

Utgå från ett brett arbete i enlighet med vad forskningen visar.

3. Drogtester

Komplettera med slumpvisa drogtester i gymnasieskolan efter Brinellgymnasiets modell. Använd drogtester vid misstanke som tidigare. Policy och drogtester och arbetet med en narkotikafri skola ska ses i ett sammanhang och bidrar till att skapa trygghet och en bra arbetsmiljö i skolan.

4. Pröva arbetsmiljölagens räckvidd

Pröva arbetsmiljölagens räckvidd som villkor särskilt när det gäller utbildningar där fara för olyckor och skador i samband med arbete med maskiner, utrustning och moment föreligger. Någon skola behöver likt Brinellgymnasiet ta steget och pröva i praktiken och få frågan rättsligt prövad.

5. Utveckla policy och handlingsplan

Den praktiska tillämpningen av skolans mål, policy och handlingsplan är avgörande för trovärdigheten och därmed i vilken utsträckning arbetet bidrar till att upprätthålla

en norm i skolan. Praktiken avgör alltid. Skolans policy bör därför fortlöpande ses över och förbättras. Handlingsplanen som beskriver hur skolan agerar vid misstanke eller bekräftad misstanke behöver också fortlöpande utvärderas och utvecklas. Särskilt viktigt är att den utformas så att det glapp som ibland kan uppstå mellan skolan och socialtjänsten och som kan innebära att eleven trots misstanke eller bekräftad misstanke kan gå kvar i skolmiljön utan att skolan vet om eleven verkligen är drogfri eller ej.

6. Avtal med socialtjänsten

Ett sätt att motverka sådana glapp är att upprätta avtal mellan den enskilda skolan och socialtjänsten om rutiner för drogtestning, anmälan, sekretess, samarbete och uppföljning när det gäller lever vid misstanke om narkotika eller bekräftad misstanke.

7. Motivera och engagera elever och föräldrar

Ansvar för det praktiska genomförandet av drogpolicy och drogtestar vilar främst på skolledning och skolhälsovård. Givetvis är det viktigt att lärare och personal omfattar och tillämpar policyn. Viktigast är dock att elever och föräldrar är delaktiga, motiverade och engagerade i arbetet och delar skolans målsättning. En öppen diskussion om syfte, mål, metoder och integritet behöver hållas levande.

8. Samarbeta

Upprätta kontakt med skolor som ligger i framkant och dela erfarenheter.

Narkotikafri Skola